

A portrait of Leonidas Donskis, a man with short, wavy, light brown hair, wearing black-rimmed glasses, a blue and white striped collared shirt, and a dark blue hooded sweater. He is looking directly at the camera with a neutral expression. The background is a plain, light grey color.

LEONIDAS DONSKIS:
Man skauda

Vėlyvoji publicistika

TYTO ALBA

LEONIDAS DONSKIS:
Man skauda

Vėlyvoji publicistika

Sudarė
BIRUTĖ GARBARAVIČIENĖ

VILNIUS 2022

Dalis knygos tekstų buvo publikuoti
šiuose leidiniuose ir tinklalapiuose:

IQ, 15min.lt.

Dėkojame už galimybę šiuos tekstus
panaudoti knygoje.

Bibliografinė informacija pateikiama Lietuvos integralios bibliotekų informacinės sistemos (LIBIS) portale ibiblioteka.lt.

Šį leidinį draudžiama atgaminti bet kokia forma ar būdu, viešai skelbti, taip pat padaryti viešai prieinamą kompiuterių tinklais (internete), išleisti ir versti, platinti jo originalą ar kopijas: parduoti, nuomoti, teikti panaudai ar kitaip perduoti nuosavybėn.

Draudžiama šį kūrinį, esantį bibliotekose, mokymo įstaigose, muziejuose arba archyvuose, mokslinių tyrimų ar asmeninių studijų tikslais atgaminti, viešai skelbti ar padaryti visiems prieinamą kompiuterių tinklais tam skirtuose terminaluose tų įstaigų patalpose.

- © Jolanta Donskienė, 2022
- © Birutė Garbaravičienė, sudarymas, 2022
- © Egidijus Aleksandravičius, pratarmė, 2022
- © Audrius Ožalas, pabaigos žodis, 2022
- © Greta Skaraitienė / BNS, viršelio nuotrauka, 2015
- © „Tyto alba“, 2022

ISBN 978-609-466-708-4

Turinys

Egidijus Aleksandravičius. <i>Aquila non capit muscas</i> , arba politinio tikėjimo riterystė	9
Birutė Garbaravičienė. Ir man skauda. Sudarytojos žodis	17
„Kaip pataikauja Gėris nebylus išpuikusios Niekšybės despotijai.“ Pranašiški Williamo Shakespeare'o žodžiai	21

I. MAN SKAUDA DĖL KITŲ, VADINASI, ESU

Kieno kraujas raudonesnis?.....	29
Žmogaus teisės ir laisvės baimė	32
Optimistai tampa disidentais.....	36
Man skauda.....	40
Dar kartą apie atvirą visuomenę.....	43
Stebuklai.....	47
Senatvės stigma ir jaunystė.....	51
Dar kartą apie optimizmą, arba Už mūsų beviltišką reikalą.....	54
Didysis ir mažasis blogis.....	59
Kur ir kodėl vyksta civilizacijų konfliktas?	66

II. VIEŠUMO TIRONIJA

Viešumo tironija.....	73
Aristokratizmas ir jo klastotės	76
Suklastota tikrovė	80
Neapykanta, mano meile.....	85
Politkorektiškumas ar savęs klasifikavimo džiaugsmas?	89
Veidaknygės žmogus.....	94
Ir nebus ramybės jums žemėje (kol anonimas joje gyvuos).....	100

III. ORUMAS MIRŠTA PASKUTINIS

Arvydo Šliogerio tyla.....	109
Zygmunto Baumano išmintis	113
Orumas miršta paskutinis.....	116
Pasaulį gelbėjantis humoras	120
Ar Umberto Eco lemta būti palaidotam Prahos kapinėse?	124
Valia siekti Vilio	129
Du genijai.....	136

IV. ŽAISTI KLASIKĄ AR GYVENTI JA?

Iš ko lošiamo?.....	141
Iš tuštumos į tuštumą	144
Mirtis ir mergaitė.....	148
Sveiki atvykę į puikų naują pasaulį!.....	152
Atgaila 1984-aisiais.....	155
Niekas nenorėjo mirti (ir niekas nenorėjo prisiminti).....	158
Kam reikia didvyrių?.....	161
Jaunystė ir nesvarbumo palaima.....	165
Niekšybės banalybė ir gelmė.....	169
Profesija: dėstytojas.....	175
Žaisti klasiką? Ar gyventi ja?	179
Utopijos metai	182

V. MUS GRIAUNA MAŽI IR BANALŪS DALYKAI

Aukštojo mokslo reformos fiasko.....	191
Apie kultūros strategiją ir politiką.....	194
Apie liberaliąsias studijas – be pykčio ir aistros	197
Poakademinis universitetas ir vadybininkų revoliucija.....	200
Istorijos klastojimas ir kuklus akademinės biurokratijos žavesys.....	204
Strategija be strategijos ir gyvenimas be turinio.....	210
Mus sugriauna maži ir banalūs dalykai	215
Kada ir ar mes praregėsime?.....	220

VI. MŪSŲ NESAUGUS PASAULIS

NĖJA – nėra jokios alternatyvos	225
Karas jau buvo.....	228
Mūsų nesaugus pasaulis.....	231

Karas kaip pramoga.....	235
Politinė beprotybė? Ar puikus naujas pasaulis?.....	239
Politikos naujadarai: baimės herojai, stebukladariai ir gelbėtojai.....	244
Kas yra šrioderiai?.....	250
Jiems maža taikos ir klestėjimo.....	255
Kodėl nusiviliame politikais?.....	261
Apie saugumą – atvirai.....	264
Ar terorizmas bus nugalėtas?.....	271
Nemylima Europos Sąjunga.....	277
Ar mūsų laukia Vengrijos ir Lenkijos scenarijus?.....	282

VII. POLITINIAI PORTRETAI

Politiniai portretai.....	291
1-asis portretas: Donaldas Trumpas.....	291
2-asis portretas: Vladimiras Žirinovskis.....	294
3-iasis portretas: Guy Verhofstaddtas.....	298
4-asis portretas: Nigelas Farage'as.....	301
5-asis portretas: Vladimiras Putinas.....	305
6-asis portretas: Barackas Obama.....	312
7-asis portretas: Angela Merkel.....	318
8-asis portretas: Tatjana Ždanok.....	323
9-asis portretas: György Schöpflinas.....	326

VIII. ATMINTIES FRONTE

Diena, kai antrą kartą gimė Lietuva.....	333
Mus ištikusi laisvė.....	337
Litvakai: išplėštas istorijos lapas.....	341
Globalios Lietuvos pirmeiviai.....	345
Lemtinga antroji lietuviškoji modernybė.....	352
Atminties fronte nieko naujo.....	356
Atsisakyti XIX a. pasaulėvaizdžio.....	359

IX. IR DAR

Genijaus mirtis.....	365
Didysis Fortūnos kareivių ir jų valios išmėginimas.....	371
Audrius Ožalas. Ištuštėjusių erdvių jausmas.....	377

Aquila non capit muscas,
arba politinio tikėjimo riterystė

• • •

Taip jau susiklostė, kad skaitytojams į rankas atiduodama Leonido Donskio straipsnių rinktinė kelia didesnę nei įprastinę jaudulį. Baigiantis šeštiesiems metams po mąstytojo mirties ir visuomenei minint jo šešiasdešimtmetį rašyti pratarmės žodžius nėra paprasta užduotis. Patetikos ir banalybės šmėkla su pjautuvu rankoje kaipmat atsistoja už nugaros. Tad tik keletas įžvalgų, kurios it kokie improvizuoti įrankiai galėtų padėti skaitytojams pasidaryti Donskio kūrybos skaitymo raktus. Tai ne raktai, bet įrankiai juos pasidaryti patiems.

Neabejotina, kad panaši knyga būtų pasiekusi leidyklą ir knygynus net tuo atveju, jei netikėta mirtis nebūtų užtvėnkusi autoriaus minties srauto. Donskis buvo visais atžvilgiais nuoseklus publicistas. Jis nepaprastai daug skaitė, kalbėjo ir rašė. Ir kaip doras viešasis intelektualas nebijojo pakartoti skaitančiųjų auditorijai svarbiausių dalykų, suprasdamas tokių pasikartojimų riziką, bet vis tiek nenorėdamas atsisakyti vilties, kad Montekių ir Kapulečių karo scenos iš didžiosios dramaturgijos gali padėti inteligentiškai auditorijai išaiškinti esminius dabarties klausimus.

Visą gyvenimą paaukojęs universitetams ir studentams, jis puikiai išmanė, kad šio intelektualinio veiksmo ir grynos akademinės veiklos skirtumas yra itin svarbus. Moksliniame straipsnyje nesiimsi darsyk aprašinėti to, kas kartą jau tavo paskelbta – nebent tai susidėlioja į naują knygos visumą, kurioje atsiveria dar

viena teksto plotmė. Jis buvo plunksnos meistras, labai gerai jaučiantis žanro ypatumus. Tikriausiai su daugeliu artimų bičiulių kartu svarstydavo, verta ar neverta trumpus greito mūsų dienų komentaro gabalėlius dėlioti į didesnę autorinę mozaiką ir skelbti atskiromis knygomis. Atsakydavom – verta.

Jei jau spėlioti, tai iki galo: itin stipriai tikėtina, kad jis būtų sudaręs rinktinę kiek anksčiau, o dabar lūkuriuotume jo naujų knygų iš straipsnių bei komentarų, kuriuos būtų parašęs, bet nebeparašė. Greičiausiai net būtų sulaukęs pastiprinimo iš panašaus žanro Jonathano Sackso ar Marko Fisherio knygų lietuviškų vertimų pusės. Tikriausiai būtų nesyk grįžęs prie apmąstymo tos Vakarų žmogaus būsenos, kurioje it grėsminga šmėkla išnyra NĖJA – fatališka nuojauta, kad kapitalistinio realizmo akistatoje *nėra jokios alternatyvos*.

Pomirtinis dabar atverčiamos Donskio rinktinės sudarymas akivaizdžiai remiasi jo ankstesnių publikacijų patyrimu ir labai artimu autoriui sudarytojos (o kai kada ir buvusios redaktorės) santykiu. Birutė Garbaravičienė galėjo įsivaizduoti, kaip pats filosofas būtų pasielgęs. Ji tik nedrįso spėlioti, kokius skyrių pavadinimus jis pats būtų sugalvojęs, tad pasirinko Donskio komentarų pavadinimus, tinkančius teminiams rinkiniams apibendrinti.

■ ■ ■

Sunku tarti žodžius, kad šioje knygoje yra sugulę vėlyvieji populiaraus autoriaus tekstai. Donskis dar tik žengė per šeštos dešimties gyvenimo metų pusiaują. Daugumai humanitarų tai greičiau reikštų kūrybinės brandos priemenę, o ne kūrybos saulėlydžio laiką. Tiesą sakant, tai, kas atpažintina kaip *vėlyvoji didžiųjų kūrėjų kūryba*, yra susilaukę specialių tyrinėjimų, pasirodė net knygų panašiu pavadinimu. Czesławas Miłoszas būdamas devyniasde-

šimties galėjo būti laikomas produktyviausiu lenkų poetu. Sociologas ir kultūros kritikas Zygmuntas Baumanas, su kuriuo Donskį siejo ypatinga intelektualinė draugystė ir bendrai parašyti veikalai, tik į aštuntą dešimtį gyvenimo metų įkopus pradėjo rašyti pasaulinę šlovę pelniusius veikalus. Išmintis yra senatvės privilegija, nors, žinoma, ne tik tai.

Sudarydami knygą „Man skauda“ leidėjai neturėjo labai didelio straipsnių pasirinkimo. Visi anksčiau parašytieji jau buvo patekę į knygas (kartais ir išversti į kitas kalbas), kadangi pats autorius nuolat imdavosi sudarinėti knygas iš susikaupusių per keletą metų rašinių. Dauguma rinkinio publikacijų atsirado jų autoriui jau baigus kadenciją (2009–2014) Europos Parlamente, keletas ankstyviausių straipsnių parašyti ir paskelbti jame dirbant. O diduma vėlyvosios publicistikos atveria praktinės didžiosios politikos poveikį intelektualui, kuris pasinaudojo likimo dovana savo politinį tikėjimą ir idealus patikrinti tikrovėje.

Nuo minties prie veiksmo, nuo veiksmo prie minties. Tokia eilės tvarka turėtų būti dėliojama Donskio intelektualinės biografijos atkarpa po 2009 metų. Nesunkiai nuspėjama įtampa elitiniam politikos veikėjui stebint, kaip Lietuvos liberalai vietoj jo į EP rinkimų sąrašo viršūnes kelia ne jį, bet odiozinį Antaną Guogą. Tačiau veltui ieškotume kartėlio pėdsakų šioje knygoje. Tik kažkokia teorinė nuojauta, kad jei partinių liberalų apsisprendime būta logikos, tai dar labiau atpažįstamas beveik neišvengiamas jų vadovybės nuopuolis. Juk vėliau visoje prieštaringai skambėjusioje politinės korupcijos byloje šmėžavo veidai ir pavardės tų, kurie kadaise pradžiamokslio sėmėsi Donskio liberaliosios minties seminaruose Klaipėdoje.

Tad visai natūraliai liko *vėlyvieji* tekstai. Skaudus paradoksas švysteli tuomet, kai prisimeni pažintoje akademinėje aplinkoje pasklidusį linksmą Baumano posakį apie Donskį, kurio produk-

tyvumu jis buvo sužavėtas: „Jo metų, tiesą sakant, aš nieko reikšmingo apskritai nebuvau parašęs...“ Dabar iš naujo skaitydamas erudicija žaižaruojančius knygos puslapius, grimzdamas į gilesnius – seniau komentarų greitaskaitėje nepaliestus – klodus, jautiesi galintis pajauti tą *vėlyvojo amžiaus* išmintį, į kurią tarsi negalėjo nurodyti Donskio gimimo liudijimas.

Tai, kas būdinga vėlyvajai didelių autorių kūrybai, gali būti aptikta šioje knygoje. Tam tikra ramybė dera su nuoširdumu, prisimenat nutikimus ir pažintis. Jautrus juokas ir Kitame lyg veidrodyje atsispindintis savas profilis:

[...] ne tas niūrus, vienišas, nepraktiškas, nuo pasaulio ir realaus gyvenimo visiškai atsijęs genijus, kaip mes kad esame įpratę traktuoti genijus jau nuo vokiečių romantikų laikų, o žavus, gyvenimą mylintis, lankstus, gudrus, socialus, politinės intrigos nebijęs ir nevengiantis žmogus. Nuo to jo kūrybos galios nesumažėjo. (132 p.)

Tai Donskio sukurta trumpiausia charakteristika, kurios nusipelnė Williamas Shakespeare'as. Bet ar ne taip kai kurie bičiuliai jį patį būtų apibūdinę?

■ ■ ■

Vėlyvųjų metų Donskio kūrybos knyga yra jungtis tarp to, ką jis aistringai darė visą gyvenimą, ir to, kas patyrus naujus praktinės politikos pasaulio ypatumus bei pažinus iškilias Europos Parlamento asmenybes visiškai naujai atsiskleidė jo asmenybėje. Kultūrinė Europos tapatybė, didieji minties, žodžio ir vaizduotės meistrai bei įstabių kūrinių nagrinėjimas – šios gijos niekada nesuplonėjo bendroje intelektualinių rūpesčių juostoje. Gal tik įžvalgos pasidarė talpesnės, reikalaujančios mažiau žodžių, kad daugiau pasakytų.

Nesikeitė ir išmintingas įprotis politinės tikrovės puslapius vartyti bei reikšmingus įvykius ir valingus poelgius interpretuoti pasitelkus didžiąją literatūrą. Čia Donskis buvo neprilygstamas ir labai paveikus autorius, kuris plokštėjančiame Lietuvos viešajame gyvenime labai įtaigiai priešpriešino šekspyriškąją politinę mintį įsiviešpataujančiai vadovėlinei (ir posovietinei) politinei technologijai. Ko gero, galima teigti, kad ilgus akademinio gyvenimo metus jis gludino visuomenės sąmoningumui tinkamus minties įrankius, toli pastūmėdamas tai, ką lietuviškuose politikos moksluose kadaise pradėjo Aleksandras Štomas, o po Donskio mirties labai vaisingai pratęsė keletas kitų į politikos analizės vagas nusitaikiusių mūsų intelektualinės minties darbininkų.

Būdamas išlavinto skonio viešosios erdvės režisierius, jis pagarbiai aiškino dar neišsivaikščiojusiai inteligentiškai publikai, kas slypi už mūsų žiniasklaidos antraščių ir anapus anoniminių komentatorių minios. Jo neabejotinai būta gero, jautraus ir žmones mylinčio mokytojo, kuris lemtingoje kryžkelėje tarp mokslinio supratimo malonumo ir kantraus aiškinimo tiems, kurie to malonumo negali patirti, elegantiškai pasirinkdavo pastarąjį kelią. Ir visiškai nebijojo cinizmo ir bukaprotystės dūmuose būti mandagiu moralizuotoju.

Branda stiprino Donskio kilnumą. Atsiranda per praktinės politikos patirtį išgyventas ir prisiimtas gilaus demokratiškumo įsipareigojimas. Lyg stiklą rėžia žodžiais:

Demokratas esi tik tada, kai su paprastu žmogumi elgiesi kaip su karaliumi – oriai ir pagarbiai. Aristokratas su kitu žmogumi (visų pirma – su neprilygstančiu jam įtaka ir padėtimi visuomenėje) elgiasi kaip su aristokratu, o ne reikalauja išskirtinio santykio su savimi. Asmuo, reikalaujantis su savimi elgtis kaip su aristokratu, yra aristokrato klastotė – snobas, ir tiek. (77-78 p.)

Kaip politikas ir intelektualinės lektūros autorius, jis darėsi vis didesnis demokratas pagal jo itin gerbiamo filosofo Arvydo Šliogerio formulę: „Tik dvasios aristokratas gali būti tikru demokratu.“ Šiame rinkinyje žėri ne vienas pasažas, kuriame autorius įrodinėja ne tik tai, kad tokia laikysena įmanoma, bet ir tai, kad toks klasikinis Vakarų žmogaus idealas netgi gali būti efektyviu politiku. Tikru žmogumi.

Iki dvasinio aklumo vietinių biurokratų ir visa-ko-vadybininkų nuvarytas mūsų švietimas beveik nepalieka vietos tokiam aristokratiškam humanizmui tarpti. Didžiosios istorinės – gyvos ar jau senai mirusios – asmenybės jau tarsi netekusios sektinumo magijos. Ir senos vilties, kad ir mes, bent kai kurie, galime stengtis jų pavyzdžiu sekti. Techniškai efektyviems ir „delfio“ vertybinėje skalėje sėkmingiems nebereikia ne tik viso to paveldo – jie šiandien diktuoja kone žmogiškumo ir prasmės uždraudimą mūsų mokyklose, įskaitant universitetus.

Tačiau Donskis išdrįsta. „15min“ portale jis ima skelbti dabarties politikų biografines miniatiūras. Būtent žiupsnis šitokios krypties jo rašinių yra visiška kūrybinė vėlyvojo laikotarpio naujiena. Čia atsiveria minėtasis autoriaus nuoširdumas – daugelį aprašomų herojų Donskis pažįsta ir tai paliudija. Nors biografijų nėra daug, tačiau linkstu įžvelgti, kad sąmoningas susipažinimas, kuris jam svarbus rašiniuose, pirmiausia liečia geruosius, sektinuosius, pagerbimo vertuosius. Jei jau paliečia tokius velnio išperas kaip Rusijos prezidentas Vladimiras Putinas, tai tik užsimena, kad būtų galėjęs kokioje Valdajaus užstalėje susidurti, bet sėkmingai to išvengė.

Tai, kuo dalijamasi su auditorija, yra sektinų asmenybių didžiosios politikos pasaulyje bruožai. Žiūrėjimas į akis ir domėjimasis kitu, neperšant savęs. Erudicija ir kalbų mokėjimas, elegantiškas „peršokimas iš anglų į prancūzų, iš prancūzų į italų“... Pats Leonidas tik gyvuose pokalbiuose (deja, ne raštuose – nes

neįmanoma) tai darydavo, demonstruodamas gebėjimą visomis kalbomis kalbėti ne tik be akcento, bet ir žaidžiant aukštosios kalbos ar net tarminių niuansų vingrybėmis. Pirmiausia tai buvo lietuvių, anglų, rusų kalbos. Jei būtų dar gyvenęs, visiškai neabejoju, būtų prisidėjusi prancūzų, kurios jis spėriai mokėsi.

Labai akivaizdu iš čia minimų politinių asmenybių biografinių miniatiūrų, kad jų apibūdinimas *per se*, t. y. per save, jau nebesietinas su savo svarbos pabrėžimu, kas nesvetima dažnam nevisavertiškumo kompleksų kamuojamam posovietiniam žmogui. Tai jau mokytojo įgūdis, apibūdinamas maždaug tokiais žodžiais: jei man tai regisi siektina ir įmanoma, tai ir visi kiti ten gali savo saviugdą kreipti.

Donskis kaip režisūros ir filosofinio samprotavimo profesionalas aiškiai matė skirtį tarp savo pavyzdžio naudojimo viešiesiems įrodinėjimams ir dabarties veidaknygės stichijoje ryškėjančio smulkmeniško savęs rodymo. Ta linkme jis kreipė ne vieną komentarą, svarstydamas tą saiką, kuris tiesiog būtinas apsaugant savo privatumą, savo vidinį pasaulį nuo ekshibicionistinio viliotinio.

Štai kaip jis mums kalbėjo:

Mūsų epochoje, apsėstoje viešo dėmesio ir privatumo viešinimo, aristokratiškai kalbėti – vadinasi, vengti viešų išpažinčių, kalbėti apie save tik per kitus, pagarbiai atsiliepti apie idėjinius oponentus, vengti kalbų apie savo draugus ir bendraminčius, o svarbiausia – niekada negąsdinti žmonių, nieko nekarikatūrinti ir nepašiepti, išskyrus savo ydas. (79 p.)

Arba kitoje vietoje:

Mūsų pagarbos kitam žmogui dalis yra principinis atsisakymas viską apie jį žinoti. Ne veltui manipuliatoriui, šantažistui ar intrigantui prabilus apie tai, kad jums gali būti atverta iki šiol nežino-

ta jūsų gerbiamo ar mylimo asmens praeitis, padoraus žmogaus atsakymas neišvengiamai esti: „Aš nenoriu to žinoti“. Atsisakymas viską žinoti apie kitą ir yra mūsų pagarba. Noras viską sužinoti tėra pirmasis žingsnis į pagarbos ir pasitikėjimo sunaikinimą.

*Todėl verta saugoti žmogaus privatumo ir orumo likučius sa-
vęs viešinimo ir desperatiškos kovos už dėmesį laikais. Kam ieško-
ti intymumo ir emocijų ten, kur gerokai prasmingiau keistis infor-
macija ir tekstais. (99 p.)*

Paviršutiniškai žiūrint, tokia laikysena yra kupina vidinio prieš-
taringumo. Kita vertus, o kas būtų sakęs, kad kilnaus gyvenimo ir
taiklaus kalbėjimo dėmė yra paprastas dalykas. Dėl to ir jaučia-
me, kas mums visiems buvo Leonidas Donskis, ir nepaliaujame
kartoti, kaip mums jo šiandien trūksta. Dabar, paliekant garbųjį
Skaitytoją su nauja knyga rankose, galima tik tikėtis, jog niekas,
ką jos autorius galvojo ir rašė, nebuvo pavėluota. Ir niekas nėra
pasenę. Ir dar: jei kada šios knygos autorius sulauks savo intelek-
tualinės biografijos, tai prieš mūsų akis dabar atsiverčiantys pus-
lapiai bus itin geras šaltinis.

Freda, 2022 rugsėjis

Ir man skauda

Sudarytojos žodis

Leonido Donskio mirtis sukrėtė – staiga, per anksti. Nebus kas jį pakeičia... Dar ir šiandien, po šešerių metų, daug kas sako, kad viešajame diskurse labai trūksta Donskio, jo gebėjimo kalbėti ir susikalbėti be pykčio, jo ypatingos asmenybės šviesos ir jautrumo. Būtent jautrumo, nes jam skaudėjo dėl to, kas vyksta su mumis ir aplink mus. Paskutiniaisiais gyvenimo metais jis labai daug dirbo, tarsi skubėjo kuo daugiau pasakyti ir parašyti. Jo tekstų, komentarų ir išvalgų buvo ir televizijoje, ir spaudoje, ir portaluose. Jau seniai svarsčiau, kad plačiai išsibarsčiusią to meto publicistiką verta sudėti į knygą, nes ji ne tik byloja apie tai, dėl ko skaudėjo Leonidui, bet ir yra mūsų laiko liudytoja, aktuali ir šiandien, tarsi brandžios pamokos – išskaudėtos, paremtos gilia patirtimi, paženklintos žaižaruojančia erudicija.

Šia knyga viliuosi ne tik pagerbti bičiulio atminimą, bet ir atlikti pareigą – sutelkti knygoje tekstus, iš kurių galėtume pasisemti išminties ir tolerancijos. Man pačiai teko laimėti dirbti su Leonidu rengiant laidą „Be pykčio“, vėliau jos pagrindu sudaryti knygą „Pokalbiai be pykčio“, redaguoti jo komentarus žurnalui „IQ“. Knygoje skaitytojas ras jo komentarus iš šio žurnalo. Kiti tekstai – iš portalo „15min“. Būtent čia paskutiniaisiais gyvenimo metais Donskis skelbė savo komentarus ir esė – intensyviai, kone kas savaitę. Tuo pat metu rašė ir kitur (žr. www.donskis.lt), bet šiame portale jo publicistikos buvo daugiausia. Jo tekstus tada redagavęs, o dabar naujai į juos pažvelgęs literatūros apžvalgininkas Audrius Ožalas teigia:

„Kai dar kartą skaitau į šią knygą sudėtas mažiau nei metus portalui jo rašytas esė, apima nuostaba: kokios aprėpties jo tekstai, kokia erudicija švytėjo filosofas, kaip gebėjo susieti, regis, sunkiai sujungiamas temas.“ Ožalas ir pasiūlė tekstus rikiuoti pagal temas. Atrodytų, paprastas principas. Tik ne klasifikuojant Leonido tekstus. Beje, chronologija šiuo atveju nėra svarbi.

Sudarant knygą esminė užduotis buvo suvokti, kaip Donskio tekstai skamba dabar, kaip jis reaguotų šiandien ir koku raktu atrakinti tą intelektualinių relikvijų skrynią? Jis pats yra sudaręs ne vieną savo įvairiuose šaltiniuose publikuotų tekstų knygą. Bandžiau atpažinti, kaip jis dėliojo ankstesnių metų publicistikos rinkinius (kaip antai „Nepopuliarios įžvalgos. Politikos komentarai ir esė“, 2009), pagaliau supratau, kaip keitėsi jo paties požiūris ir kas jam buvo svarbu. Tuomet jis teigė, kad „negalima užmerkti akių ir elgtis taip, tarsi nieko nebūtų įvykę, kai regi, kaip tavo akyse randasi nerimą keliančių dalykų“.

Taigi nutariau rinkinį formuoti sekdama Leonido tonacijomis ir intonacijomis, remtis įžvalgų kontekstu, kiekvienam skyreliui skirti autoriaus pavadinimą, kuris it kompasas vestų Leonido jautrumo, jo moralinės vaizduotės kryptimi, – visuomenės diagnozės, politologinės įžvalgos, kultūros ir švietimo problemos, universitetų būklė ir tai, kas visada jam rūpėjo: žmogiškumas, apšvieta, garbingas žaidimas, orumas, tolerancija, visuomenės atvirumas, bandymas suprasti ir išgirsti kitą ir kitokį, megzti dialogą ir dalintis savo ir kitų išmintimi.

Shakespeare'as, Cervantesas, Umberto Eco, Milanas Kundera, Arvydas Šliogeris, Zygmuntas Baumanas gyveno jo tekstuose. Kai kuriose esė Donskis recenzuoja meno ar kultūros reiškinius, bando pažvelgti giliau, ką vienas ar kitas įvykis kalba apie mus pačius. Turbūt nesuklysiu (be egzaltacijos) sakydama, kad parašė ir beveik pranašišku tekstų – kaip esė „Pranašiški Williamo Sha-

kespeare'o žodžiai“, kuria pradedamas šis rinkinys. O pabaiga gal kiek netikėta: du tekstai apie futbolą, liudijantys apie Leonido aistrą šiam sportui ir... gyvenimui.

Tikiuosi, kad nenuvyliau tų, kurie prisimena Leonidą – jautrų ir ypatingą Žmogų!

Esu dėkinga puikiai leidyklos „Tyto alba“ komandai, kad padaršino mane šiam žingsniui. Dėkoju už palaikymą Jolantai Donskienei ir ypač Egidijui Aleksandravičiui, kurį su Leonidu siejo ypatinga intelektualinė draugystė ir be kurio pratarmės neįsivaizduočiau šio rinkinio.

Ačiū už bendradarbiavimą „IQ“ žurnalo redaktoriui Ovidijui Lukošui, už solidarumą ir pagalbą „15min“ generaliniam direktoriui Tomui Balžekui ir vyr. redaktoriaus pavaduotojui Audriui Ožalui, visiems, kurie padėjo eiti Leonido Donskio jautrumo keliais.

Atiduodama skaitytojams į rankas šį leidinį, pacituosiu Leonidą ir sentimentaliai prisipažinsiu, kad ir man skauda...

Todėl lieka tik toks paprastas kelias – nieko nesistengti įtikinti ir nekovoti dėl nuomonės ar interpretacijos, o geriau suprasti, kad kitam žmogui skauda. Laimėta diskusija ir savo oponento surietimas į ožio ragą juk yra etiškai bevertis. Kas čia ką laimi, išskyrus patenkintą tuštybę ar noro dominuoti patenkinimą?

Grįžti prie Spinozos žodžių – non ridere, non lugere, neque detestari, sed intelligere (lot. „ne juoktis, ne skųstis, ne keikti, o suprasti“). O kaip tu gali suprasti kitą žmogų, gal ir tą, kuris pats savęs nesupranta, viešai neaptarinėja?

Suprasti, kur ir kada nubunda etinė gyvybė, kurią mes vadiname žmoniškumu. Nes jei man skauda dėl kitų, vadinasi, aš dar gyvas ir galiu kreiptis į kitus gyvuosius.

Man skauda dėl kitų, vadinasi, esu. (42 p.)

„Kaip pataikauja Gėris nebylus išpuikusios Niekšybės despotijai“

Pranašiški Williamo Shakespearė'o žodžiai

Nerasime mąstančio žmogaus, kuris negalėtų savo laikotarpiui ir aplinkai nors iš dalies pritaikyti 66-ojo Williamo Shakespearė'o soneto:

*Mirties šaukiuosi širdžia nukamuota, –
Aš pavargau žiūrėt, kaip Menkysta
Ant karžygio lavono kelia puotą,
Kaip niekinama priesaika šventa,*

*Kaip drabstoma purvais Garbė auksinė,
Kaip jungą velka Laisvė išdidi,
Kaip mėtos Gėda dvokiančiam šiukšlyne,
Kaip kilnūs ryžtai smaugiami širdy,*

*Kaip dūsta didis talentas vergijoj,
Kaip spardo mulkis meno stebuklus,
Kaip pataikauja Gėris nebylus
Išpuikusios Niekšybės despotijai...*

*Aš mirt geidžiu, aš neturiu jėgų, –
Tiktai tave palikti man baugu.**

* Vertė Aleksys Churginas.

Didelė pagunda kyla šiuos žodžius pritaikyti sovietinei erai, nors puikiai suprantu, kad čia nėra jokių moralinių monopolijų – daug šalių, visuomenių ir istorijos laikotarpių prašyte prašosi šių Shakespeare'o eilučių.

Viename iš yrančių Sovietų Sąjungą sukrėtusių filmų, Tengizo Abuladzės „Atgailoje“, Lavrentijų Beriją smarkiai primenantis, nors ir kažką panašaus į italų fašisto uniformą dėvintis niekšybės ir blogio genijus Varlamas Aravidzė aplanko dailininko šeimą (vėliau ją pražudo) ir, atsidėkodamas jai už vaišes, dainuoja Giuseppe's Verdi ariją (kabaletę „Di quella pira“) iš operos „Trubadūras“ ir dar perskaito 66-ąjį Shakespeare'o sonetą.

Šėtono įsikūnijimas, skaitantis Shakespeare'ą ir gedulingu veidu pranešantis pasauliui žinią apie sugedusią ir blogyje skendinčią epochą, – tai pranoksta paties Shakespeare'o ir jo amžininko bei bičiulio Christopherio Marlowe vaizduotės ribas.

Abu Elžbietos epochos didieji dramaturgai įsivaizdavo, kad Šėtonas žemėje pasirodo užsimaskavęs Niccolò Machiavellio pavidalu: Shakespeare'o „Otelo“ personažas Jagas sąmoningai su-modeliuotas pagal Machiavellį, Shakespeare'o istorinėje dramoje „Henrikas VI“ Glosteris savo klasta ir manipuliatyvumu žada pranokti blogio genijų Machiavellį, Marlowe „Maltos žyde“ Šėtonas taip pat pasirodo Machiavellio pavidalu.

Abuladzė pasielgė dar radikaliau – jo „Atgailoje“ Šėtonas (viename filmo scenoje, kurioje Varlamo sūnus Abelis ateina išpažinti savo nuodėmių vienuoliui, godžiai ryančiam žuvį – Dievo simbolį, – paaiškėja, kad jis kalbėjo ne su vienuoliu, o su savo tėvu Varlamu, t. y. Šėtono įsikūnijimu) prabyla Shakespeare'o eilėmis.

Iš tikrųjų šio soneto genialumas slypi išvalgose apie blogio prigimtį. Blogis anaipol nėra toks jau banalus, nors būtent taip XX a. po karo nuspręs Hannah Arendt, Jeruzalėje stebėdama nacių budelio, Holokausto architekto Adolfo Eichmanno teismą.

Visi tikisi pamatyti išsigimėlį ir monstrą, o pamato mirties biurokratą, besivadovaujantį kone Immanuelio Kanto pareigos etika. Ne psichopatą, o malonų ir visiškai sveiką žmogų. Neverta jam taikyti klinikinės diagnozės.

Taip, bet... Shakespeare'as suprato kai ką daugiau. Blogis slypi ne jo masinėje prigimtyje ir mūsų galimybėje bet kada įsitraukti į jo gamybą, o suvokime, kad sąmoningai atsisakai gyventi pagal scenarijų, kuriuo pats tiki arba tikėjai.

Blogis suardo žmogų išskirdamas protą ir valią, mintį ir veiksmą, racionalumą ir tikėjimą, individualybės ir bendrystės galias, analitinę atsają ir emocinį intymumą. Blogio situacija – kai žinai, kad jis laimi, ir nieko nedarai. Blogis – tai galia tarsi padorų žmogų paversti bailiu, nesvarbu kaip – rimbū ar meduoliu. Šešpyriškasis tvirtosios modernybės blogis – tai veikiau rimbo blogis. Mūsų tokiosios modernybės blogis taip pat takus ir sunkiai užčiuopiamas – jis yra meduolio blogis. Jis suvilioja ir palieka su iliuzija, užuot vien banaliai gąsdinęs ir šantažavęs. Sykiu jis tyliai mus pakeičia.

Blogis – tai artimojo, mylimojo, draugo išdavystė. George'o Orwello „1984-uosiuose“ blogis galutinai įsitvirtina tik tada, kai palaužtas Vinstonas Smitas iš gyvuliškos baimės, kad jo veidą pradės graužti išbadėjusi žiurkė, išduoda Džuliją ir pradeda klykti: „Darykite tai Džulijai!“

Kuo tai skiriasi nuo: „Nedarykite to man! Darykite tai Ukrainai ir Sirijai!“

Blogio situacija – tai pasidavimas ir tyli kapituliacija priimant blogio žodyną ir frazeologiją. Tu atsisakai apie save ir kitus kalbėti savo kalba, priimdamas prievarta ir jėga primestą žodžių ir jų reikšmių tinklą. Blogis palaužia mūsų valią ir orumą, visų pirma atimdamas iš mūsų kalbą ir atmintį. Po to – savęs interpretavimo galias.

Tai puikiai suprato kitas genialus blogio interpretatorius – Michailas Bulgakovas, kurio nemirtingame romane „Meistras ir Margarita“ atverta blogio gelmė ir veikimo mechanika. Blogio negerbiantis, Jo vardą drąsiai tariantis ir Jo besišaukiantis žmogus netenka kūno, išorės, veido, iš jo – kaip žmogaus – atėmus veidą, akis ir individualybę, tiesiog nieko nelieka.

Arba Juo netikintis ir Jo buvimą neigiantis žmogus paverčiamas ligoniu, iš jo atimama ne tik ramybė, bet ir atmintis bei savęs interpretavimo galios. Aplinkiniai laikys jį psichiškai neįgaliu, juoksis iš liudijimo apie blogį ir tikrai įvykusį susitikimą su juo – tai bausmė, išstinkanti poetą Ivaną Benamį.

„Kaip pataikauja Gėris nebylus / Išpuikusios Niekšybės despotijai...“ – tai laisvų ir galingų Vakarų bejėgiškas stebėjimas, kaip XXI a. teroristinė ir fašistinė Rusijos valstybė siūlosi Vakarams į sąjungininkes kovoje prieš terorizmą; tai rimtas požiūris į tos valstybės prezidentą, kuris yra toks pat karo nusikaltėlis kaip ir jo ginami diktatoriai – nusikaltėlis, kurio nesulaukęs Hagos tribunolas gali nustoti prasmės kaip institucija.

„Kaip pataikauja Gėris nebylus / Išpuikusios Niekšybės despotijai...“ – tai baimė prisipažinti, kad ES su Vokietija ir Prancūzija priešaky, įsitvėrusios Normandijos formato, dalyvauja diplomatinės ir politikos absurdo teatre, pavadintame Minsko sutartimis. Mėginama susitarti su valstybe agresore dėl agresijos nutraukimo kitoje valstybėje, su kuria agresorės esą niekas nesieja, tik verslas ir prekyba.

„Kaip pataikauja Gėris nebylus / Išpuikusios Niekšybės despotijai...“ – tai blogio matymas vien „Islamo valstybėje“ nesuvoikiant, kad pasaulio tvarką baigia sugriauti ne pačių galingų valstybių užvestos teroro grupės, o Rusija, kuri ir yra tikrasis iššūkis visai nūdienos pasaulio tvarkai bei Europos saugumo sistemai, pagrįstai sienų neliečiamumu ir pagarba valstybių suverenitetui.

„Kaip pataikauja Gėris nebylus / Išpuikusios Niekšybės despotijai...“ – tai buvusių tarsi padorių žmonių tapimas niekšeliais ir bailiais. Geniali likimo ironija, kad Bulgakovo kūrinių „Šuns širdis“ ir „Meistras ir Margarita“ ekranizuotojas, kino režisierius Vladimiras Bortko buvo tarp tų Rusijos kultūros meistrų, kurie pritarė Krymo okupacijai ir aneksijai. Jis išdavė ne tik patį save. Jis išdavė mėgstamą rašytoją ir nuėjo tarnauti Vollandui.

O Vollandą Bortko ekranizuotame „Meistro ir Margaritos“ variante suvaidinęs didis rusų aktorius Olegas Basilašvilis blogiui tarnauti atsisakė. Vaidinti blogį ir jam tarnauti – pasirodo, anaip-tol ne tas pats. Orumo ir rusų inteligento vardo įsikūnijimu tapęs Basilašvilis turėjo drąsos juoda vadinti juoda, o balta – balta tiek Gruzijos ir Rusijos karo metu, tiek Rusijai užpuolus Ukrainą.

„Aš mirt geidžiu, aš neturiu jėgų, – / Tiktai tave palikti man baugu.“

Taip, bet... Shakespeare'as suprato kai ką daugiau. Blogis sunaikina pats save, nes palieka šalia savęs tik tokius, kurie jau pasirošę juo atsikratyti. Blogį sunaikina blogis.

Ar jis mažesnis, ar didesnis už buvusįjį – tai jau klausimas, ver-tas Shakespeare'o (1564–1616) metų. 2016 m. balandžio 23 d. mi-nėsime 400-ąsias anglų ir viso pasaulio literatūros genijaus mir-ties metines.

2016 vasaris

Kieno kraujas raudonesnis?

Skausmas yra mūsų kasdienybės dalis. Bet kai kada jis tampa greitai prabėgančiu epizodu, o kartais virsta mūsų pačių gyvenimo drama ir prašosi klausimo – kodėl?

Vytautas Kavolis savo studijose analizavo dvi liberalaus jautrumo versijas: racionalistinę, švietėjišką, ir romantinę. Racionalistinė versija žmonių lygybę ir jų asmens nelygstamą vertę nusakytų taip: visi turi lygias teises; o romantinė skelbtų, kad visų skausmas lygiai skauda. Nuo savęs pridurčiau, kad egzistuoja ir talmudinės bei biblinės empatijos ištakos. Pavyzdžiui, Talmude klausama: „Iš kur tu žinai, kad tavo kraujas raudonesnis už jo? O gal jo kraujas raudonesnis?“ Gebėjimas atsidurti kito kailyje byloja apie perversmą žmonijos jautrumo istorijoje; jis būtų buvęs neįmanomas neįveikus gimininio-gentinio tik savų pripažinimo, lydimo keršto ir neapykantos svetimiesiems. Suvokimas, kad laisvai pasirinktas tolimasis gali tapti man pačia artimiausia būtybe pasaulyje, nors jo(s) gyslomis neteka mano kraujas ir mūsų nesieja bendra kilmė ar net tautybė, yra modernybės ženklas. Gal net didysis, nors ir netesėtas jos pažadas.

Tačiau pirmasis ši kančios visuotinumą ir žmonių lygybę jų skausmo akivaizdoje klausimą išskėlė ne romantikas, o švietėjas Voltaire'as – vienas moderniojo pasaulio ir jo jautrumo formų pranašų. Jo filosofinėje apysakoje „Kandidas, arba Optimizmas“ keliamas pamatinis klausimas: kam tyčiotis iš kančių ir nelaimių patiriančios žmonijos kalbant apie kažkokią pažangą ar svaičiojant apie šį pasaulį kaip geriausią iš visų galimų? Tai manichė-

jo Marteno žodžiai Kandidui apie sukarikatūrintą filosofijos mokytoją Panglosą, anot kurio, mes gyvename geriausiame iš visų galimų pasaulių, todėl, kad ir kas nutiktų, viskas tik į gera. Ypač absurdiška tokia pozicija tampa suvokiant, kad pasaulis kupinas kančių (o Simone'ai Weil ir manicheizmui artimas Czesławas Miłoszas dar jautė ir gamtoje slypintį blogį – ne veltui jis kartojo Charleso Darwino žodžius apie gamtą kaip tikrą blogio teologijos įsikūnijimą).

Juk „Kandide“ apstu lyginamosios martirologijos. Pakanka prisiminti Venecijos karnavalą, kai Kandidas išgirsta šešių jaunų didikų (visi karališkos kilmės, o vienas jų – iš Rusijos) širdį draskančias istorijas, ir jam nebelieka abejonių, kad visi titulai ir turtai tėra plonas luobelis, po kuriuo slypi taip pat, kaip ir visi kiti, kenčiantys ir nelaimingi, tragiški ir mirtingi žmonės. Kaip išmatuoti jų skausmą ir kančią? Ir kodėl mes reaguojame tik į savo pačių arba artimųjų kančias? Nejaugi gyvenantys kitur ir fiziškai nutolę nuo mūsų yra mažiau žmonės?

Visi šie klausimai šiandien aktualūs lygiai taip pat, kaip ir Voltaire'o laikais. Mus žeidžia vangi Vakarų europiečių reakcija į Mariupolio tragediją Ukrainoje. „Charlie Hebdo“ karikatūristų nužudymo istorija ir teroro aktai Paryžiuje surenka milijonus žygiuojančių prancūzų ir galingiausių pasaulio valstybių vadovus, bet kas iš jų bent minimaliai reagavo į masines civilių žudynes Čečėnijoje? O ką kalbėti apie buvusios Jugoslavijos karo siaubą, kai per dvi dienas Srebrenicoje serbai nužudė 8 tūkst. beginklių civilių bosnių (olandų taikdarių akivaizdoje), – tai didžiausios žudynės per dvi dienas Europoje po Antrojo pasaulinio karo.

Pripažinkime tris šokiruojančius faktus. Pirma, mes žinome konvencinę išmintį, bylojančią, jog vieno žmogaus mirtis – tragedija, o milijono – jau statistika. Tai reiškia viena: prie mirties ir žūties priprantama gan greitai. Mirtis rutinizuojama, biurokrati-

zuojama, suklasifikuojama ir tada jau saugiai paliekama apskaitai, statistikai, teisei arba lėtai užmarščiai. Antra, naciai vartojo baisią sąvoką *Lebensunwertes Leben* – nevertingas gyvenimas; į šią kategoriją, anot jų, patenka nesvarbios ir žemosios grupės ir rasės. Nemalonu tai įvardyti, bet su tam tikromis pataisomis šią koncepciją išpažįsta net ir liberalieji Vakarai – gyvybė branginama ten, kur ginamos investicijos ir ištekliai. Ne paskutinėje vietoje ir kultūrinio-istorinio atpažinimo bei artimumo dalykai – reikia visiškai prarasti tikrovės pojūtį, kad patikėtum, jog Rytų Europa prancūzų elitui rūpi labiau nei prancūzakalbės Šiaurės Afrikos šalys, o olandų – labiau nei Surinamas, Indonezija ar Pietų Afrika. Trečia, visų svarbiausias yra moralinis ir politinis horizontas. Ar mes patysėjome į gatves, kai Ruandoje buvo išžudyta milijonas tutsių? Ar daugiau kaip šimtas tūkstančių Bosnijos ir Hercegovinos žmonių?

Anglų poetas Johnas Donne'as žinojo, ką sako, kai savo garsiajame pamoksle paskelbė: neklausk, kam skambina varpai.

2015 kovas

Man skauda dėl kitų, vadinasi, esu.

Leonidas Donskis

Knyga „Leonidas Donskis: Man skauda“ radosi iš noro ir pareigos sudėti į knygą ir šiandien aktualius, galbūt net pranašiškus filosofo tekstus, mokančius išminties ir tolerancijos. Čia ir visuomenės diagnozės, politologinės įžvalgos, kultūros ir švietimo problemos, svarstymai apie universitetų būklę ir tai, kas visada rūpėjo Leonidui, – žmogiškumo, apšvietos, garbingo žaidimo, orumo, tolerancijos, visuomenės atvirumo refleksijos, bandymas suprasti ir išgirsti kitą ir kitokį, dalintis savo ir kitų išmintimi. Tai filosofo mintys, kviečiančios dialogui.

Leonido Donskio mirtis sukretė – staiga, per anksti, nebus, kas jį pakeičia... Dar ir šiandien, po šešerių metų, daug kas sako, kad viešajame diskurse labai trūksta Donskio, jo gebėjimo kalbėti ir susikalbėti be pykčio ir šališkumo, jo ypatingos asmenybės šviesos ir jautrumo. Būtent jautrumo, nes jam skaudėjo dėl to, kas vyksta su mumis ir aplink mus. Paskutiniaisiais savo gyvenimo metais jis labai daug dirbo, tarsi skubėjo pasakyti ir parašyti kuo daugiau. Jo tekstų, komentarų ir įžvalgų buvo ir televizijoje, ir spaudoje, ir portaluose. Jau seniai svarsčiau, kad plačiai išsibarsčiusią to meto publicistiką verta sudėti į knygą, nes ji ne tik byloja apie tai, dėl ko skaudėjo Leonidui, bet ir yra mūsų laiko liudytoja, aktuali ir šiandien, tarsi brandžios pamokos – išskaudėtos, paremtos gilia patirtimi, paženklintos žaižaruojančia erudicija.

Birutė Garbaravičienė

Birutė Garbaravičienė – žinoma žurnalistė, filologė, visuomenės veikėja, Prezidento Valdo Adamkaus bibliotekos-muziejaus valdybos pirmininkė, Sugiharos fondo „Diplomatai už gyvybę“ valdybos narė, buvusi LRT laidos „Be pykčio“ redaktorė, knygos „Pokalbiai be pykčio“ sudarytoja.

Pirkite internetu
www.tytoalba.lt